

Lidt om den optiske telegraf i Sorø Amt

Ved *Karl Rønne*, Slotsbjergby

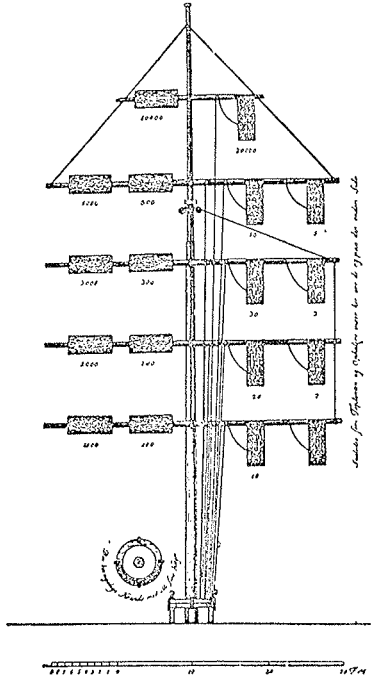
I året 1793 indgav den franske ingeniør Chappe et forslag til Nationalkonventet til en hurtig korrespondance-machine, der blev benævnt ved det græske navn Telegraph (fjernskrift). Den fandt hurtigt anvendelse og overraskede alle ved i løbet af kort tid at bringe krigsvigtige nyheder eller regeringsdekreter vidt omkring i riget. På få minutter kunne et signal sendes over flere hundrede kilometer, en strålende teknisk bedrift, som i samtiden beundredes i næsten lige så begejstrede vendinger som vore dages tekniske fremskridt. Man talte om at, „tanken her flyver gennem luften“.

Chappes opfindelse betegnes senere som den optiske telegraf, og den bestod af en række stationer anbragt på højdepunkter i terrænet, så man efter et simpelt system kunne signalere vigtige budskaber over lange strækninger på ret kort tid. En nødvendig forudsætning var en forbedring, der kort tid før var sket med kikkertens konstruktion, så det var muligt at observere signaler på 10—15 km's afstand.

Den optiske telegraf vandt hurtig udbredelse i Europa, og da krigsbegivenhederne omkring 1800 nærmede sig Danmark, nedsattes en kongelig telegrafkommission til udarbejdelse af et dansk system. Her samlede man sig om kaptajn Lorens Fiskers forslag, der blev kaldt mastetelegrafen, og den blev i årene derefter opstillet mange steder i landet. Først blev der etableret en linje fra København til Kronborg, hvis ene tårn stadig bærer navnet Telegraftårnet, den udvidedes

Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt

også langs Nordsjællands kyst senere. Den vigtigste linje førte gennem Sjælland over Storebælt—Fyn—Als til Slesvig med en sidelinje over Kalundborg helt til Skagen. Da trafikken

Fiskers mastetelegraf efter Steenstrups bog

over Storebælt blev standset af englænderne i 1808, blev der oprettet en linje over Omø, Tårs, Nakskov, Langeland. Men de fleste af disse linjer var kun i funktion i kortere tid; flere af stationernes materiel bortsolgtes ved auktioner i løbet af 1814. Hovedlinjen fra Helsingør til Slesvig, ialt 23 stationer,

Karl Rønne

blev dog opretholdt i de næste år og havde ikke alene militær betydning, men blev også benyttet privat.

Over Sjælland var linjeføringen følgende:

Valby
 Rødovre
 Høje Tåstrup
 Hedehusene
 Ledreborg
 Stestrup (mellem Tølløse og Ringsted)
 Ostrup (ved Stenlille)
 Ll. Ebberup (ved Bromme)
 Slotsbjergby (på Hashøj)
 Korsør (St. Gertruds kirketårn)

På disse steder har man altså i første halvdel af forrige århundrede kunnet se disse mærkelige „poster“ som de kaldtes. De bestod af en henimod 30 meter høj mast, hvorpå der var anbragt fem tværstænger (kaldet ræer), den øverste kun ca. 6 m lang, de øvrige det dobbelte. På ræerne var anbragt ialt 18 klapper, trærammer beklædt med sejldug på omkring 2m². Disse klapper kunne ved hjælp af snoretræk anbringes vandret eller lodret, og det var heri telegraferingen bestod. Hver klap havde en bestemt talværdi, så man kunne telegrafere ialt 42221 forskellige tegn. I en signalbog kunne hvert tals ordbetydning slås op, således som et par eksempler vil vise:

3439 kirsebærbrændevin
 3467 Knappenålsstik
 3474 knippe halm
 3475 Knippelsbro

Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt

Det var dog ikke alle poster, der lå inde med signalbog, de var forbeholdt de såkaldte litterære telegrafbestyrere, der oppebar en dagløn på 2 rdl. På mellemposterne var ansat såkaldte repetitører, der uden at kende tegnenes betydning blot gentog det fra den foregående post givne signal til den næste; men man ser altså at telegrafene kunne betjene sig af et ret nuanceret sprog. Det forudsattes dog, at de litterære var „mænd af ære“, så de ikke røbede telegrammernes indhold.

Foruden en repetitør eller bestyrer var der også til hver station knyttet en eller to matroser udtaget dertil ved hvervning, men hele foretagendet har da også mest af alt mindet om en skibsmast, og fortrolighed med tovværk har i høj grad været nødvendig for at holde anlæggene i god orden, meget af udstyret kunne også nedtages i stormvejr.

Desuden fremgår det også af regnskaberne, at der til posterne var knyttet nogle „mastevagter“, men hvori deres opgave bestod ses ikke.

Repetitørens instruks lød på, at han, når der telegraferedes, skulle indstille på den foregående stations signal og holde denne indstilling, indtil den følgende station havde gengivet det rigtigt. Var en enkelt klap gengivet forkert på den efterfølgende post, skulle han „blinke“ med sin tilsvarende klap dvs. bevæge den hurtigt op og ned for at henlede opmærksomheden på fejlen.

Hvert signal krævede i tid $\frac{3}{4}$ minut, og det blev beregnet, at en depeche på 11 signaler kunne sendes over de 23 stationer på under en halv time.

Telegrafvæsenet blev ved kgl. res. 23. oktober 1801 underlagt Generalpostdirektionen og kom dermed under ledelse af justitsråd Monrad, chefen for det danske departement.

Karl Rønne

Af hans embedskorrespondance skal her meddeles nogle enkelte akter til belysning af livet på „posterne“.

Velbyrdige Hr. Justitsraad Monrad.

At jeg i Gaar har anført Repetiteuren ved Bierby i min Dag-Journal, da han længe før Solens Nedgang havde forladt sin Post, hvorfor et Signal fra Kiøbenhavn blev standset bliver herved på Hr. Telegrafbestyrer Finnerups forlangende attesteret.

Ødemark den 31. Oktober 1905.

Christensen,
Litterær Teleg.Bestyrer ved
Ebberup Telegraf.

Denne attest fik ubehagelige konkvenser for repetitør Schmidt i Slotsbjergby, thi snart efter modtager justitsråden følgende:

At jeg har modtaget Deres Velbyrdigheds ærede Skrivelse af Gaars Dato og i Følge samme straks begivet mig til Bierby Telegraf skulle jeg ikke undlade herved ærbødigst at communicere.

Slagelse den 7. November 1805.

Ærbødigst
F. Schrøder.

Trods en lang bønsskrivelse til Monrad fra Schmidts fader, der lover bod og bedring for sønnen, er altså en anden repetitør udnævnt, og det er nu Schrøder der sender meddelelser fra Bjergby Telegraf.

Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt

24. november meddeler han således at den „anmeldte Matros rigtigt er arriveret“ og et par dage efter, at karlen Hans Nielsen, Langøe, „ikke længere have Lyst at forblive ved Telegrafan. Med den mig tilskikkede Karl, er jeg meget vel for nøyet, han ønsker og at forblive i den afgaaendes sted.“

Regnskabet for Slotsbjergby telegraf udviser bl. a. følgende udgifter således efter Telegrafbestyrer Finnerups opgørelse:

1805

Novbr.	Repetiteuren F. Schrøder, matrosen Thomas Jacobsen og Hans Nielsen, Langøe, gage for Novbr. a 48/ daglig	45 Rdl	
Decbr.	F. Schrøder og Thomas Jacob- sen	31 Rdl	
	Mastevagt for Novbr. og Decbr.	20 Rdl	32 Sk

1806

Marts	For Reparation ved Telegrafan	6 Rdl	
	For Arbejde ved Telegrafens nedtagelse en Tømmermand i 3 dage (årligt eftersyn)	3 Rdl	
	Godtgjørelse for Telegrafpladsen	12 Rdl	

Ved repetitør Schmidts forsømmelighed svigtede den menneskelige faktor og hele systemet faldt fra hinanden.

En anden repetitør viste større pligttrøskab, som følgende brev viser:

„I Aftes fik jeg Efterretning om at Repetiteuren Mathias Peersen er bleven syg i Hovedet af Veiret og kan næppe se

Karl Rønne

ud af Øinene, dog forretter han endnu sin Tjeneste. Jeg har i Sinde om ieg ikke skulde se at faa ham i Slagelse, navnlig*) Fenger, til i Sygdoms Tilfælde at betiene den manglende Post.“

(Den omtalte Fenger var reserve-repetitør) (31-10.1805)

Men også materiellet kunne svigte, som når Ostrup Telegraf meddeler den 23. nov. 1805: „Den nederste Raae er brækket midt over“.

Den værste hindring for telegrafen var dog vejret, der meddeles tit om „tykt Veir“ som hindrer signaleringen. Endelig var de fjendtlige skibes tilsynkomst i Store Bælt i 1808 en alvorlig hindring. En engelsk fregat på 36 kanoner havde taget station ved Sprogø, hvor dens besætning bl. a. nedtog apparaterne til den optiske telegraf. Man forsøgte at signalere direkte Korsør—Nyborg, men ved den mindste blæst umuliggjordes det, da „Objektivet“ (d.v.s. kikkerten) kom i dirrende bevægelser“ som Telegrafbestyrer Paludan, Korsør skriver den 2. april 1808 klokken 7 Aften. I den følgende tid kan man gennem Paludans rapporter nøje følge krigsbegivenhederne i Store Bælt, da han næsten dagligt giver meddelelse om skibspositioner, postens afgang, telegrafmuligheder m. v. Her blot et enkelte brev:

Underdanig Promemoria!

Posten er afgået herfra igaar Eftermiddags Klokken 11¼, men det er at befrygte, at den ikke er kommet længere end

*) navnlig = ved navn.

Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt

til Omøe, da der saas en Brig imellem Omøe og Langeland, som i Fredags gjorde Jagt efter en Baad med Søofficerer.

Natten imellem Løwerdag og Søndag kom 147 Mand over til Reersøe fra Kerteminde, dertil er i Dag afgaaet en Transport for om muligt derfra at slippe over, hvilket næppe vil lykkes, da man i Aften øjner 2 skibe, formedelst den stærke fugtighed kan ikke ses, hvad det er for nogen.

De to Fregatter og Briggen, som bloquerer Nyborg haver siden Løwerdag ikke været under Seil.

I Gaar kunne ikke signaleres, da det var Regnveir, i Dag ei heller, til Middag var det ganske taaget, og siden saa daarligt, at Telegrafen ei kunde ses.

Corsøer den 2den Mai 1808

Underdanigst
Paludan.

Til den kongelige Postamt.

For at oprette telegrafforbindelsen, måtte man altså føre en linje ned over Omø og Langeland, for atter at få tilslutning til den fynske linje, men endelig meddeler Paludan den 7. december 1817: „Telegrafen på Sprogø lader jeg i disse dage opsætte“.

Bæltetelegrafen blev opretholdt længst, og i 1830'erne gik man over til et andet system konstrueret af geografen Schumacher. Den bestod af en træramme med 5 klapper, der hejstes op i forskellig højde. Paludan fortæller herom: Tvende saadanne Telegrafer er oprettede ved Storebælt, den ene lidt vesten for Nyborg og den anden på Korsør. Afstanden er $3\frac{3}{4}$ mil, om Vinteren benyttes Sprogø som Mellestation.

Karl Rønne

I treårs-krigen benyttedes over Sjælland ridende post, mens en militær optisk telegraf forbandt Nyborg med Sønderborg, men da var allerede den elektriske telegraf opfundet af Morse omk. 1840, og 14 år efter 22. februar 1854 åbnedes den danske telegraflinje Helsingør—Hamborg.

Den optiske Bælttelegraf opretholdtes dog nogle år, først i 1866 forsvandt den sidste rest, da telegrafmasten på St. Gertruds kirketårn i Korsør blev nedtaget.

I de år da den optiske telegraflinje over Sjælland endnu blev opretholdt, har Slotsbjergbyhøjene fremtrådt i landskabet på en ejendommelig måde, dels ved Hashøjs mastetelegraf og dels ved galgeanlægget på den nærliggende Galgebakke, som endnu indtil 1847 anvendtes som henrettelsessted.

Provst Duus i Vemmelev oplyser i sin bog om Sorø amt, at den ovennævnte geograf Schumacher fra Hashøj foretog de første trigonometriske observationer, der bragte Sjællands kortlægning ind i det rette forhold til Fyn og Lolland og dermed til det europæiske fastland.

Interessen for Slotsbjergbyhøjene som observationspost har holdt sig usvækket siden. Her søgte tyskerne under besættelsen at anlægge en radarstation, og kun ved energisk indgriben fra daværende sognepræst i Slotsbjergby pastor B. Warring lykkedes det at standse de allerede påbegyndte udgravninger til anlægget.

At det danske Post- og Telegrafvæsen i urimelig grad har tilsidesat hensynet til naturskønhed og historiske værdier ved at skæmme højene med et fjernsynstårn, er jo i dag kun alt for øjensynligt.

Lidt om den optiske telegraf i Sorø amt

KILDER

- Steenstrup: Kort Beskrivelse over den danske Telegraf. Kbhvn. 1801.
 Olsen: Postvæsenet i Danmark. Kbhvn. 1903.
 Rigsarkivet: Generalpostdirektionen
     III Telegrafvæsenet vedkommende 1801—1830
 Paludan: Om den danske Telegraf (Archiv for Søevæsenet
     bd. IX, s 325—29, 1837)
 Skovgård: Blade af den militære meddelelsestjenestes historie
     (Tidsskr. for ingeniørofficerer 1947).
 Opfindelsernes bog 2. bd., s. 538—41, 1877.
 Svendsen, Andr.: Beskrivelse over den til særlig Korrespondance brugelige Telegraf osv. Kbhvn. 1801.
 Hvidtfeldt: Håndbog for lokalhistorikere.
 Post- og Telegrafmuseet, Vesterbrogade, Kbhvn.
 Christoffersen: Fra den optiske telegrafs barndom (Aarbog for det danske Post- og Telegrafvæset, 1941).